

Юрій Чорний, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка.

ФОЛЬКЛОРНА ПАЛІТРА ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЮ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті висвітлюється порівняльне дослідження календарно-обрядової пісенності Закарпаття та інших етнографічних районів України.

Постановка проблеми. Музична культура Закарпаття бере свої початки в далекому минулому. Насамперед становлення культури Закарпаття було пов'язане з народною творчістю, музичним фольклором. Під його впливом зростала і розвивалася професійна музика. Осмислення її специфіки – важлива умова створення об'єктивної картини розвитку культури краю в роки незалежної України. З огляду на це дана тема видається **актуальною**.

Аналіз основних досліджень та публікацій. На сьогодні вже є чимало публікацій, документальних матеріалів, присвячених цій темі. Зокрема, заслуговують на увагу праці З. Василенка, В. Гошовського, Ф. Колесси, В. Мадяр-Новак, В. Хланта, Ю. Чорі, та інших дослідників. У статті використані матеріали Міжнародної наукової конференції “Українські Карпати: етнос, історія, культура”, 1993 року [9].

Мета. Розглянути інтерес науковців до народно-пісенного фольклору Закарпаття.

Виклад матеріалу. У пісенному фольклорі Закарпаття можна виділити в основному ті ж самі жанрово-тематичні групи, що і в фольклорі центральних областей України: календарно-обрядові пісні, історичні, рекрутські, пісні про кохання, про тяжку жіночу долю, родинно-побутові, жартівливі тощо. Великий науковий інтерес становить порівняльне дослідження календарно-обрядової пісенності Закарпаття та інших етнографічних районів України. Старовинні закарпатські колядки та весільні пісні мають багато спільного з календарно-обрядовими піснями центральних областей. Одним з найхарактерніших суто місцевих жанрів пісенного фольклору Закарпаття та суміжних областей є коломийка.

Набагато меншого розвитку досягло на Закарпатті пісенне багатолосся. Як і в більшості західних областей України, хоровий спів тут переважно двоголосний, причому базується він в основному на гомофонно-гармонічній основі. У гірських місцевостях хоровий спів обмежується здебільшого унісоном.

Велику роль у пісенному фольклорі Закарпаття відіграють традиції сольного виконання. Сольний спів чабана-вівчаря десь на гірській полонині – це для Закарпаття таке ж типове явище, як і гуртовий багатоголосний спів дівочої ланки для придніпровських степів.

Культурні взаємини з сусідніми країнами сприяли утворенню стильової різноманітності у пісенному фольклорі краю. Характерною рисою пісенного фольклору Закарпаття, яка помітно відрізняє його від фольклору центральних областей України, є відносна самостійність пісенних мелодій і текстів, або, інакше кажучи, вільне оперування ними. Закарпатці вважають цілком закономірним виконання різних пісенних текстів на першу-ліпшу мелодію.

Народна музично-поетична творчість Закарпаття вражає своїм багатством. У кожній місцевості і навіть в кожному окремому селі можна відшукати малознані або ж невідомі тексти народнопісенної культури. Найбільше записано пісень, які в різні періоди історії збирачі називали угро-руськими, південно-підкарпатськими, подкарпатсько-руськими, карпато-руськими, русинськими, закарпатськими та ін. Назви змінювались, а сутність залишалась тою самого [5, 41].

Різноманітний фольклор цього краю привертав увагу багатьох дослідників. Першим помітним збирачем фольклору Закарпаття був Іоан (Василь) Талабкович (1806 – 1884), який записав 29 мелодій з текстом. До цього ж періоду належать тексти пісень, записані значними діячами краю: О.Духовичем, І. Яцковичем, О.Митраком, М.Бескидом, а також дослідниками з інших регіонів України (М. Драгоманов, В. Гнатюк, І. Франко, Ю. Яворський).

Одним із перших фахових дослідників був Яків Головацький, який опублікував матеріали своїх студій у фундаментальній праці “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” (Москва, 1878). Яків Головацький заклав основи наукового вивчення народнопоетичної творчості українців Закарпаття. Під час перебування на Закарпатті у 1835, 1839

ФОЛЬКЛОРНА ПАЛІТРА ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЮ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

роках фольклорист познайомився з відомими культурними діячима краю (М. Лучкай, М. Духнович, О. Митрак, О. Павлович, М. Бескид та ін.), заохочуючи їх до збирання усної народної творчості, які в свою чергу надіслали йому понад 15 рукописних збірників різноманітних фольклорних матеріалів. Ці збірники розшукала і докладно описала пряхівська дослідниця О. Рудловчак. Завдяки її самовідданій праці стерто не одну пляму в історії Закарпаття. Вона виявилася прекрасним знавцем фольклорного процесу [7, 6].

Слід відзначити діяльність Володимира Гнатюка, який займався дослідженням життя, культури і побуту русинів – українців Угорської Русі, яку він часто називав Угорською Україною, Закарпатською Україною. З 1895 до 1903 рр. В.Гнатюк здійснив на історичне Закарпаття шість експедицій. Зібраний матеріал склав шість об'ємних томів “Етнографічних матеріалів з Угорської Русі”, опублікованих 1897, 1898, 1900, 1909 – 1911 рр. в “Етнографічному збірнику” Наукового товариства імені Т.Г.Шевченка у Львові.

Оцінюючи заслуги В.Гнатюка щодо збору і дослідження закарпато-українського фольклору, видатний фольклорист, композитор і музикознавець Ф.Колесса відзначив: “Цими “Меморіалами” й розвідками Гнатюк відкрив Закарпатську Україну для української науки, він дав змогу пізнати багатство народної творчості на Закарпатті” [9, 522 – 527].

Особливий інтерес вчений виявляв до теорії фольклору, методики його дослідження, до питання його зв'язків з професійною творчістю. Ф. Колесса двічі побував на Закарпатті на початку ХХ ст. У 1923 р. у науковому збірнику товариства “Просвіта” з'явилося ґрунтовне дослідження вченого “Народні пісні з Південного Підкарпаття”. До нього додано мелодії і слова 153 пісень (з варіантами – 160). Це результат поїздок у села Ужанщини (1910) і Пряхівщини (1912). Якщо попередники Ф.Колесси (Я.Головацький, 1878; Г.А.Воллан, 1885; М.Врабель, 1901; І.Верхратський, 1901) у своїх публікаціях подавали тільки тексти пісень, то у згаданому виданні вчений разом із текстами подає і мелодію.

У 1934 р. у Науковому збірнику товариства “Просвіта” в Ужгороді з'явилася ще одна праця Ф. Колесси – “Старинні мелодії обрядових пісень весільних і колядок на Закарпатті”. В основу дослідження лягли матеріали, зібрані вченим під час третьої подорожі на Закарпаття в 1929 р.

Ф. Колесса подав перший науково

обґрунтований зразок паспортизації фольклору та систематизації пісенного матеріалу Закарпаття. Своєрідним підсумком його багаторічних досліджень була праця “Народні пісенні мелодії українського Закарпаття” (1946) [4, 316].

Зробили свій внесок у дослідження закарпатського фольклору і відомі зарубіжні вчені (Ф. Тіхи, З. Кодай, Л. Куба, Б. Барток). Безпосередньо під впливом праць Ф. Колесси почали свою фольклористичну діяльність на Закарпатті І.Панькевич, М.Роцахівський, П.Свілик та ін. У кінці 30-х рр. на Закарпатті значно ожила збиральницька діяльність, пов'язана з іменами музичних діячів і вчителів: Д.Задора, П.Милославського, Ю.Костопа, П.Ференчука, А.Контратовича, М.Гоєра та інші.

Заслужує на увагу й праця з дослідження місцевого фольклору Григорія Верьовки. Він у 1945 р. відвідав зі своїм хором Закарпаття, де записав понад 50 народних пісень. Цікавою була поїздка на Закарпаття в 1945 р. учасників хору Григорія Верьовки. Ними було записано понад 50 закарпатських народних пісень, частину з яких було включено до репертуару колективу.

У 1962 р. у Києві у видавництві АН УРСР вийшла книга “Закарпатські народні пісні”. Її упорядкувала, написала передмову та примітки З.І.Василенко. В основу цієї збірки покладено матеріал двох експедицій, споряджених до закарпатської області в 1956 і 1958 роках Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Записи пісень проводилися в селах Іршавського, Хустського, Тячівського та Міжгірського районів, а також у Сваляві, Мукачеві та ін. До збірки включено також деякі записи попередніх років, що зберігаються в рукописних фондах Інституту. Ряд популярних закарпатських пісень запозичено з друкованих джерел. Звичайно, це видання охоплює лише частину величезних багатств народнопісенної творчості Закарпаття [3, 5 – 6]. У змістовній передмові дається загальна характеристика закарпатських пісень та народного музичного побуту. На основі опублікованого матеріалу авторка передмови серед закарпатських народних пісень слушно виділяє такі основні стилеві групи:

1. Пісні, близькі своєю музичною структурою та характером до центральноукраїнських або ж спільні для всіх областей України (“Ой попід гай мила телята пасе”, “Через річеньку, через болото”).

2. Пісні, спільні щодо стилю та сфери побутування для всіх західноукраїнських областей (“Світить місяченько, ясна зоря”, “Червона ружа трояка” та інші.).

ФОЛЬКЛОРНА ПАЛІТРА ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЮ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

3. Пісні суто місцевого походження. Це насамперед коломийки та пісні, що сформувалися на їх основі (“Ой на плаю вівці пасуть”, “Ой убили Липейка”).

4. Пісні, що виникли на основі запозичення і творчого переосмислення інтонаційних елементів фольклору сусідніх народів – угорського, чеського, словацького та румунського [1, 9].

Вагомий внесок у розвиток і дослідження на Закарпатті з другої половини ХХ ст. здійснили такі фольклористи, як В. Гошовський, Ю. Костюк, Ю. Бойчук, М. Кречко, Д. Туряниця, Ю. Чорі та інші.

Ще в молоді роки почав займатися збиранням фольклору Юрій Костюк. Але він не обмежувався тільки територією рідного йому Закарпаття. У полі його інтересів було й питання парадигмізації закарпатського фольклору в інших регіонах України та в українській діаспорі (Румунії, Угорщині, Словаччині, Югославії).

У 1936 р. він здійснив подорож у Югославію, де в Керестурі і Коцурах записував русинські пісні і зав’язував стосунки з місцевими музичними діячами. Та війна ці зв’язки обірвала. У 1943 р. він їздив з метою фіксування текстів українських народних пісень у Вишовську долину (Румунія). Особливо багато фольклорного матеріалу він почерпнув від народної співачки Анни Бойчук із села Петрова Бистра. Декотрі пісні із цих записів увійшли до збірника “Народні пісні закарпатських русинів” [10, 544].

До 60 – 70-х рр. належать такі музичні матеріали, як: “Найстарші фонографічні записи музичного фольклору Закарпаття і архіву І.Панькевича” (майже 100 мелодій з 1929 та 1935 рр. у його розшифруванні), “Народні пісні села Дара” (майже 600 пісень одного села, які записав М.Мушинка, а на ноти поклав Ю.Костюк).

Далеко не все записане Ю.Костюком вийшло друком. Більша частина опрацьованого матеріалу чекає на видання. Підготовлено до друку такі збірки закарпатоукраїнських народних пісень: “Народні пісні українців Східної Словаччини” (150 пісень), “Закарпатоукраїнські народні пісні” (100 з околиці Великого Бичкова, 68 з Волосянки, 90 з інших районів Закарпаття). Йдеться про пісні, записані Ю.Костюком у добі окупації Закарпаття Хорпівською Угорщиною. Унаслідок натхненної 30-річної збирацької діяльності Ю. Костюка, коли найчастіше він сам виступав ініціатором збирання пісенного фольклору, українське населення Східної Словаччини врятувало від забуття десятки чудових пісень народної творчості, які нерідко вмирають разом із старими людьми [8, 545].

Свій внесок у дослідницьку спадщину народнопісенної культури Закарпаття зробили й

інші дослідники та відомі хорові діячі. Зокрема, упродовж усього свого життя вивчав місцевий фольклор Юрій Бойчук (1921 – 1992). Понад сорок років він збирав у різних селах Закарпаття народнопісенні твори, зокрема коломийки та балади, які публікувались в обласних та республіканських газетах, журналах та наукових збірниках. Окремими виданнями вийшли збірки “Квіти Верховини” (1985) та “Співанки – балади Верховини” (1992).

Виявляв зацікавлення фольклористикою і Михайло Кречко (1925 – 1996). Він зібрав на Закарпатті понад 200 народних пісень, підготував до видання збірки “Закарпатські народні пісні” (1959), “Закарпатські пісні та коломийки” (1965, у співавторстві), “Співає Закарпатський народний хор” (1973). В останньому з них вміщено 14 пісень з репертуару Державного заслуженого Закарпатського народного хору.

З кінця 50-х – початку 60-х років на Закарпатті починає свою музично-фольклористичну діяльність В.Гошовський. Збирає він самотужки та залучаючи до своєї праці студентів Ужгородського музичного училища, а потім Львівської консерваторії. Усього ним зафіксовано близько 2000 народних пісень на восьми мовах. Фотоматеріали зберігаються у “Центрі з вивчення народної музичної культури Карпат” і знаходяться в критичному стані [5, 43].

Музикознавчі та фольклористичні статті В.Гошовського друкувались в газетах “Закарпатська правда”, “Советское Закарпатье”, “Молодь Закарпаття”, “Львовская правда”, “Вільна Україна” від 1957 до 1967 рр. Усього 55 публікацій, а також у журналах “Народна творчість та етнографія”, “Советская музыка”, збірниках “Українське музикознавство” (1966), “Украинская советская музыка” (1960), “Науковий збірник музичної української культури у Свиднику” (1967, 1969, 1972), “Бойківщина” (1983), книгах “Советское Закарпатье” (1957), “Карпатский сборник” (1974) та інших наукових збірниках.

Музичні радіонариси В. Гошовського часто звучали по Ужгородському (1955 – 1962) та Львівському (1961 – 1974) радію. Ним підготовлено 113 виступів та 13 нарисів “Співаночки мої” для Львівського радію у 1989 – 1991 рр., а також 5 теленарисів.

Окремими виданнями вийшли наукові дослідження “Принципы и методы систематизации и каталогизации народных песен в странах Европы” (1966), “Украинские песни Закарпатья” (1968), “У истоков народной музыки словян” (1971), “Армянский универсальный структурно-аналитический каталог музыкального

ФОЛЬКЛОРНА ПАЛІТРА ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЮ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

фольклора – УНСАКАТ” (1975), “Горани” к типологии армянской песни, “Опыт исследования с помощью ЭВМ” (1983), “Знаки общности в мелодике “кочари”, “Сравнительный семиологический анализ с помощью ЭВМ” (1986).

Найбільш повне життя і наукова діяльність В. Гошовського висвітлені в бібліографічному покажчику “Володимир Леонідович Гошовський” (1992), підготовленому Львівською організацією Спілки композиторів з передмовама Я.Якуб’яка та М.Мушинки. [2, 170 – 171].

Збиранням фольклору займається відомий на Закарпатті поет, прозаїк і фольклорист Ю. Чорі. На його слова створили музику С.Мартон, О.Кобулей, М.Попенко, О.Шугаєв, П.Гудзь, М.Керецман, М.Затін та інші. Ці пісні друкувались у газетах та репертуарних збірниках. Митець написав кілька сценаріїв концертних програм для Закарпатського народного хору, ансамблю “Угорські мелодії”, інших хорових колективів. Нещодавно побачив світ книги “Звичаї рідного села” (1993), “Прикмети і повір’я отчого подвір’я” (1994). Завдяки ентузіазмові Ю.Чорі збереглося багато унікальних зразків нетлінної фольклорної спадщини Закарпаття [11, 798 – 799].

Досить своєрідним і цікавим жанром у фольклорі Закарпаття є жанр народної балади. Фольклорно-пісенна традиція у жанрі балади сягає глибини віків. Українська народна балада реалізувалася в її рвносюжетній багатоманітності, територіальному різнобарв’ї та незліченності часових варіантів. Починаючи десь з XV ст., українська народна балада нагромадила величезний фактичний матеріал, який у каталозі Олексія Дея нараховує 288 сюжетів та понад 80 версій, хоч, очевидно, не всі сюжети і версії тут охоплені. У зв’язку з цим певним доповненням до каталогу О.Дея може слугувати нещодавно видана книжка українських народних балад Закарпаття у записках патріарха фольклористики краю Петра Михайловича Пойди – “Дозволь мені, мамо...” [6, 13]. Окремими виданнями з’явилися укладені ним різножанрові фольклорні збірки “Пісні з полонини” (1966, 1970, 1974), “Хата – не хата” (1972), “Ой співаймо співаночки” (1973), “Батьківські поради” (1978), “Народні усмішки” (1991), “Що сходить без насіння” (1992).

Збірник “Дозволь мені, мамо...” вміщує 30 балад, записаних П.Пойдою в різних місцевостях Закарпаття у період між 1936–1978 роками. Якщо сюжет балади або її версія побувала в кількох населених пунктах, то це зазначено у примітках.

Тематично всі балади книжечки “Дозволь мені, мамо...” поділяються на три розділи – балади про кохання та дошлюбні взаємини (19 творів),

балади про родинно-побутові стосунки (7 творів) та історичні балади (4 твори). Кількісні характеристики фактично служать для визначення змісту збірки. Отже, баладна творчість закарпатців – це генетична й органічна частина загальноукраїнського фольклору.

Традиція запису пісень на слуху продовжує існувати паралельно з іншими формами запису. Силами Будинку народної творчості Закарпатської області робляться спроби публікацій. Серед активних збирачів народної музики ряд професійних музикантів Ужгородського музичного училища – В. Гайдук, М. Керецман, В. Олексин, В. Панцо, В. Теличко, викладачі училища культури – П. Пензенник, П. Попенко, Н. Петій-Потапчик, керівники хорів – П.Сокач (керівник Свалявського хору), Е. Сокач (керівник “Кантусу”), М.Попенко (керівник колективу “Писанка”), З. Жовчак (керівник хору “Едельвейс”) і багато інших.

Цікаві фонозаписи зберігаються в приватних колекціях: В.Шостака (автора виставки “Народних музичних інструментів Закарпаття”), Людвіга Пала з с. Петрово, Бейло Меркли з Ясеня, Василя Пекарюка з В.Бичкова, Миколи Поденка, Віри Мадяр-Новак, Івана Ханті та багато інших.

З 1987 – 1988 навчального року в Ужгородському державному музичному училищі почали проводитися студентські фольклорні експедиції під керуванням керівника “Центру з вивчення народної музики Закарпаття”, музикознавця, фольклориста – Віри Василівни Мадяр-Новак. Вона є автором ряду наукових праць з питань музичної етнології. Серед них: “Частотний” словник народно-пісенних звукорядів західного регіону України”, “Географія основного фонду опублікованих українських (руських, русинських) народних пісень Закарпатської області”, збірник закарпатських народних пісень “Скарби наших предків” (у 2-х частинах), “Збірник “Народні пісні подкарпатських русинів” – початок фольклорної діяльності Юрія Костока у “Nas kulturno-historicky kalendar”, “Каталог районування опублікованих українських (руських, русинських) народних пісень Закарпатської області”.

Висновки. Народнопісенність Закарпаття постійно привертала увагу дослідників і шанувальників музичної культури. За півтора століття вже опубліковано немало її зразків. Збирацька діяльність Я. Головацького, В. Гнатюка, Ф. Колесси, В. Гошовського, Ю. Костю, Д. Задора, М. Рошаківського та багатьох інших вчених дозволила накопичити чимало цінної інформації про фольклорні надбання краю. Весь цей науковий доробок немалою мірою підготував

СИДР ВОРОБКЕВИЧ – ПЕРШИЙ БІОГРАФ МИХАЙЛА ВЕРБИЦЬКОГО

інтелектуальне підґрунтя композиторської думки митців Закарпаття другої половини ХХ ст.

1. Василенко З. *Закарпатські народні пісні // Закарпатські народні пісні / Упоряд., передм. та прим. З.І. Василенко.* – Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 9.

2. Гошовский В. *Украинские песни Закарпатья.* – Москва: Советский композитор, 1968. – 479 с.

3. Грін О. *Музичний Ренесанс Підкарпаття (20-ті – перша половина 40-х років ХХ ст.) // Новини Закарпаття.* – 23 листопада 1995. – С. 6.

4. Колесса Ф. *Народнопісенні мелодії українців Закарпаття // Музикознавчі праці.* – Київ: Музична Україна, 1970.

5. Мадяр-Новак В.В. *З історії збирання народних пісень на території Південних Карпат (сучасної території Закарпатської області) // Русинський світ: Науково-популярний збірник / Укладачдач М.П. Макара.* – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2001. – 152 с.

6. Мадяр-Новак В.В. *Народний учитель (до 100-річчя з дня народження Петра Світлика) // Календар “Просвіти” на 2001.* – Ужгород, 2000. – С. 55 – 57.

7. Пагіря В. В. *Я світ узрів під Бескидом... Сторінки історії.* – Ужгород: Карпати, 1993. – 227 с.

8. Русинко І. *Юрій Юрійович Костюк та його 65-річчя (Науковий збірник музею української культури у Свиднику / За редакцією Івана Русинка (відділ української літератури в Пряшеві).* – Свидник, 1980. – 670 ст. з іл.

9. *Українські Карпати: Матеріали Міжнародної наукової конференції “Українські Карпати: етнос, історія, культура”.* – Ужгород: Карпати, 1993. – 610 с.

10. Хланта В.І. *Роль учених центральної України та Галичини в розвитку фольклористики на Закарпатті // Українські Карпати. Матеріали міжнародної конференції “Українські Карпати: етнос, історія, культура”.* – Ужгород: Карпати, 1993. – С. 522 – 535.

11. Чорі Ю. *Прикмети і повір'я отчого подвір'я (Прогностика, прислів'я, приповідки, прикмети та повір'я, пов'язані з навколишньою природою та народним обрядово-звичаєвим календарем) / Упоряд. М. Гавриленко та В. Сивохін.* – Ужгород. – 1994. – 536 с.

Уляна Молчко, доцент кафедри музикознавства та фортепіано
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

СИДР ВОРОБКЕВИЧ – ПЕРШИЙ БІОГРАФ МИХАЙЛА ВЕРБИЦЬКОГО

У дослідженні аналізується музикознавча стаття видатного українського митця Сидора Воробкевича, присвячена творцю національного гімну “Ще не вмерла Україна” Михайлу Вербицькому.

Постановка проблеми. Цього року виповнюється 170 років від дня народження визначного будителя української громадськості, священика, письменника, композитора, диригента, музично-культурного діяча Сидора Воробкевича (1836 – 1903). У когорті західноукраїнських митців старшого покоління, з котрих вирізняються М. Вербицький, І.Лаврівський, В. Матюк, А.Вахнянин “С. Воробкевичу належить почесне місце як невтлому й активному просвітителю і єдиному в минулому столітті композиторові Буковини” [2, 42]. Його внесок у вокальну, хорову, драматичну та інструментальну музику є вагомий, а велика популярність композицій художника серед мистецьких колективів минулого століття і першої чверті ХХ ст. свідчить про життєвість і

художню цінність більшості цих творів. Незаперечна заслуга громадсько-культурного діяча передусім у тому, що він залишив ряд науково-популярних статей про визначних композиторів. Важливим внеском у розвиток музикознавчої думки була ґрунтовна публікація, присвячена Михайлу Вербицькому. У науковій літературі радянських і сучасних часів про неї згадується тільки фрагментарно.

Аналіз досліджень. Постає С. Воробкевича, як і творча спадщина митця, привертала увагу дослідників національного культурного життя. Йому присвячено ряд праць провідних музикознавців М. Білинської [1; 2], Я.Сорокера та П.Никоненка [10], А.Кушніренка [9], О.Яцківа [11]. Проте в них детально не висвітлюється вже